

Egy Krúdy-regény utalásrendjéhez – *Boldogult úrfi koromban...*

BÜKY LÁSZLÓ

ny. egyetemi tanár, az MTA doktora

Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék

buky@hung.u-szeged.hu

The following review of an excerpt from Gyula Krúdy's novel *Blessed Days of My Youth* is a reference tool for understanding the work and the characteristics of the writer's style.

Keywords: *Gyula Krúdy, allusion system, style*

A *Boldogult úrfikoromban...* című Krúdy Gyula-regény egyik részletének itt következő áttekintése az utalások szempontjából adalék a mű megértéséhez és az író stílusának tulajdonságaihoz.

Kulcsszavak: *Krúdy Gyula, utalásrendszer, stílus*

1. Kevéssel Krúdy Gyula halála után írt a Nyugatban Schöppflin Aladár (1933: 631) a regényről, azt máig érvényesen megállapította, hogy szerzőjének saját, senkiéhez nem hasonlítható stílusa volt. A vörös postakocsi című regény, amelyik Krúdy szinte példátlanul sikeres műve volt, „eldalolta tegnapi ifjúságának boszorkányos muzsikájú dalát”, írta róla Ady Endre (1913: 393). Ez a megállapítás némi áttétellel vonatkoztatható Krúdy stílusára is. Kárpáti Aurél (1930: 885) a *Boldogult úrfikoromban...* című kisregényről szintén bizonyos zenei párhuzamokat említett: „Hosszan hullámozó mondatai tele vannak rejtett zeneiséggel, amelyek valami álomszerű ritmusba ringatják az olvasót, amíg pajkos futamaiból csendes, nevető humor bugyborékol.” Az újabb kori stíloselemzések Krúdy prózáját impresszionista, illetőleg szecessziós jellegűnek minősítik, Kemény Gábor (2016: 134) szerint Krúdy írásművészetének – más stílustulajdonsága(i) mellett – önálló stílusa van, és „[...] fölötte áll korának stiláris törekvésein, divatjain – önálló stílusszintézist teremt.”

A *Boldogult úrfikoromban...* című Krúdy-regénynek kezdetét Fried István (2006: 253) mintegy prologust említi a regény motivikus szerkezete mellett. A prologus eligazítást ad a mű egészéhez, illetőleg esetleg motívumaival céloz a következőkben kidolgozott rendszerre, mint gyakorta a klasszikus operák nyitányai. Ritka kivétel Bartók Béla művének (A kékszakállú herceg vára; ősbemutató: 1918) prologusa, amelyik nem zene, hanem próza. A Krúdy-regény bevezető részében (prologusában) szimbolikusan értelmezhető utalá-

sok vannak. Az utalások szimbolikussága arra vonatkozik, hogy „[t]ájan értelmezve az emberi beszéd általános jellemzője: célzásnak tekinthető minden közlés, mely túlmutat önmagán, azaz feltételezi, hogy a hallgató tisztában van bizonyos meg nem nevezett körülményekkel” – amint Fónagy Iván (1972a) tartja. A regény bevezetőjének jelképes utalásai a teljes irodalmi szövegmű ismeretében érvényesülnek. A két főszereplő életének az a szakasza, amelyről olvashatni, megfelel a bevezető rész jelképesességének. Ugyanakkor az az ábrázolt tárgyiasságokban bővelkedő emlékvilág, amelyik részben föltáruul előttük, részben maguk is részesei, egy bizonyos rendhez igazodtak. Krúdy szövegművei előreutalásainak módját a képválasztás és a kompozíció kérdéseivel összefüggésben tárgyalja Kemény Gábor (1993: 149–153).

A Boldogult úrfikoromban... regény egyik részletének itt következő áttekintése az utalások szempontjából adalék a mű megértéséhez és az író stílusának tulajdonságaihoz is.

2.1. A regény kezdete az alábbi; a dőlt betűs *a varjak* és a *jégtábla*[vendégek], valamint az ún. lúdláb idézőjelek az eredetiből valók, az egyéb jelzések természetesen nem. A Boldogult úrfikoromban... idézeteinek forrása: Krúdy Gyula 1930.

[5] Egy középkorú úriember így szólt a Duna-parton.

Az én időmben *a varjak* az újpesti szigetekken laktak – természetesen csak a pesti és pestkörnyéki honosságú varjak, amelyek a torzonborz, szinte megöregedett, másvilágias Duna felett alkonyatonként hazafelé tartottak.

Ezredeket lehetett volna a varjaktól alakítani, amint az északnyugati széllel szemközt lengedezve, hintázva, keringve mentek hazafelé. Rajonként jöttek a varjak, – a téli délutánban egymástól semmiben sem különböző varjúcsapatok, csak azzal jelezték egymástól való különbségüket, hogy az egyes csapatok nagyobb távolságokban marsiroztak vala rózsaszínnel, szürkével, feketedő füsttelkevert alkonyatban. Minden bizonnyal volt valamely oka, hogy egyik csoport nem keveredett a másikkal – talán kilométernyi közt is hagytak, hogy megmutathassák hovatartozásukat. Sőt egyes varjúcsapatok darab időre egy [6] helyben keringtek, hogy az előttük haladók megfelelő módon eltávolodjanak. Sok ezer varjú igazodott ehhez a reglamához, nem siettek, nem előzködtek, sőt még nem is lökdösődtek az alkonyi levegőben. Pedig cudar hideg volt. FJ-1 De Ferenc József volt a király és még a varjúcsapatoknak is rendet kellett tartani.

Északról mind bővebben hozta a *jégtáblavendégeket* a folyam, már sokan kikötöttek a partok mentén, mintha megúnták volna az ismeretlen célú sodródást. Az északnyugati szél is hozzájárult, hogy a fáradozó jégtáblák itt vagy amott kiugorjanak a futamodó jégkaravánból, különösen olyankor, ha szülőföldjükről való jégtáblákat vettek észre a partok felé. »Kend is a Vágból

jött, földi?» – kérdezték szinte érthetően, amikor a partvidék immár megállott jégtábláihoz súrlódtak és barátságosan sistersgő hangot hallattak. Felkapaszkodtak, felcsusszantak a már ott tanyát ütött »Földi« vállára, hátára, amint ez az említtek szokása. Bizonyosan csak akad valamely foglalkozás a tájon, ha már a földi is kvártélyt ütött itt; a fene menjen tovább a nagy ismeretlenségbe, a folyó medrében, amelyet a vadkacsák, a sirályok, a varjak is elhagytak apránként. FJ-2 De Ferenc József volt a király és a jégtábláknak is ezredékbe kellett sorakozni.

A varjak tanyát kerestek éjszakára, bánják [7] is ők a földhöz gyökerezett fákat, amelyeknek aligha lehet kedvükre e sötét, mindenre elszánt csapatok, amelyek kedvük szerint kivernének minden régi lakót az újpesti szigetről. És az idegenségből ideérkezett jégtáblák ugyancsak kinyomnák helyéből a régi, itt termett jégtáblákat, talán azon a címen, hogy már elég volt a helybeli mulatozásból, adjon helyet másnak is. FJ-3 De Ferenc József volt a király és a varjaknak, jégtábláknak kijelölte a maguk kaszárnáját.

Így volt Pesten – mondta az úriember a margitszigeti parton, ahonnan a téli Dunát szemlélgette. – Pestnek nincs őslakossága, az köt ki most ebben a városban, akinek eszébe jut. Nincs rend a Dunán. FJ-4 De talán néznénk Vilmosi Vilma őnagysága után, aki azt ígérte, hogy alkonyattal, amikor már senki sem akadályozhatja: átmegy a Margitszigetről Újpestre a zajló Dunán (5–7).

A bevezető rész négyszeres, nyelvi szerkezetében is fölismerhető epiforikus ismétlésével mintegy zenei akkordütésekkel hívja föl az olvasó figyelmét. A negyedik szövegmondat már eltér az előző háromtól e tekintetben (a zenei példát folytatva), mintegy felhangja, aliquotja az előzőknek, azonos szerkezettel (hangzással) már másra utal (ld. a 2.2. részben). Ezeknek meghatározó elemei (mondhatni: hangjai) a *De* és a *Ferenc József*, amelyek célzások valamilyen – majd a regény egészében megismerhető – dolgokra, viszonyokra.

FJ-1 *De Ferenc József volt a király és még a varjúcsapatoknak is rendet kellett tartani.*

FJ-2 *De Ferenc József volt a király és a jégtábláknak is ezredékbe kellett sorakozni.*

FJ-3 *De Ferenc József volt a király és a varjaknak, jégtábláknak kijelölte a maguk kaszárnáját.*

FJ-4 *Nincs rend a Dunán. De talán néznénk Vilmosi Vilma őnagysága után [...]*

Az ismétlések efféle sorozata nem csupán alaki erősítésnek számít, hanem szimbolikus tartalmak előidézőjének is. A *Ferenc József* mint nyelvi

elem invariánsnak tartható, vagyis helye, helyzete és természetesen (szimbolikus) jelentése a szövegműben szembeötlő (vö. Szabó 2003: 213). Ugyanakkor az efféle tartalomhordozó nyelvi anyag mint ismétlődő matéria motívumnak mondható (ld. Bernáth 1971: 439–42; uő. 1980: 318, 10. j.). A motívumoknak voltaképpen az információtartalommal való kapcsolatában a hírérték növekedése (vagy csökkenése) tapasztalható (vö. Fónagy é. n. 82–9).

Az FJ–1 és FJ–2 szövegmondatok kijelentései előfeltevéseket váltanak ki: **Ha nem Ferenc József lett volna a király, [akkor] a varjúcsapatoknak nem kellett volna rendet tartani, és *Ha nem Ferenc József lett volna a király, [akkor] a jégtábláknak nem kellett volna ezredекbe sorakozni* (vö. Kiefer 1983: 244–69). Ezek következménye, a megelőző szövegtartalmakra is vonatkozik a *de* határozószó (ÉrtSz. *de(1)* 2.): a varjak viselkedése és a jégtáblák mozgása (mondhatni: viselkedése) nem ilyen volna, mint amilyennek olvasható. A harmadik ismétlődésben a szövegmondat első egysége azonos az előző kettőjével, az éssel kezdődő szövegmondategység azonban bizonyos összefoglalást ad az előző részekben leírtakkal kapcsolatban: és a varjaknak, jégtábláknak kijelölte a maguk kaszárnyáját. A *maguk kaszárnyája* metaforaként értelmezhető: 'a maguk helyét', és ez a hely a rend és fegyelem földézője is. Az FJ–3 szövegmondatban majd megjelenő kaszárnya fogalmához több olyan asszociáció juttatja el az olvasót, amilyen szintén a katonasághoz köthető, hiszen a *kaszárnya* 'laktanya' a katonák által lakott építmény. Ezeket a képzetársításokat az *ezred*, a *raj*, a (varjú)csapat (3x), a *csapat*, a *marsíroz* ('masíroz'), a *reglama* katonai nyelvhasználatban (is) szokásos szavak vált(hat)ják ki. Ugyancsak van ilyen jellege a *kvártély*nek ('polgári lakosságnál beszállásolt katonák ideiglenes szállása' (vö. ÉrtSz.), valamint a *kiver* 'embereket fegyverrel kiűz valahonnan' (vö. ÉrtSz. 5.lb.) igének: „kivernének minden régi lakót”. Az FJ–2 szövegmondatában a jégtábláknak ezredекbe kell sorakozniok, vagyis másodszor jelenik meg az *ezred* immár bizonyosan katonai műszóként, amint az előfeltevések következtében ez Ferenc Józseffel mint az ábrázolt tárgyiasságban is királlyal kapcsolatosan nyilvánvaló.

A szövegmű ábrázolt tárgyiasságában a varjak egészen az FJ–1 jelzetes szövegmondatig voltaképpen a természeti világ valóságának megfelelően viselkednek, csupán a Ferenc Józsefre hivatkozó megnyilatkozás sugallja, hogy magatartásukban a király utasítását tartják be, amely a szövegműben (eddig) ugyan nincs említve, de az olvasó ismeretei alapján nyilvánvaló, minthogy olyan királyról van szó, aki nem csupán ábrázolt tárgyiasságként király, hanem a való világban is az (volt). Ábrázolt tárgyiasságnak nevezi Roman Ingarden (1977: 227) az irodalmi műben „minden ábrázoltat mint olyat”. A jégtáblák első említése metaforában van: *jeégtáblavendégek* (ezen az összetételen kívül háromszor szerepel a szó). A valóságviszonyok ábrázolatában a *folyam hozta őket, *sodródttak, surlódtak és sístergő hangot hallattak*, a metaforás

indításnak megfelelően pedig szintén metaforák (megszemélyesítések), *kikötöttek, megúnták, *kiugortak, *észrevették, *kérdettek, felkapaszkodtak*. Az elbeszélő szintén megszemélyesítő jelzőt használ rájuk: *fáradozó* (jégtáblák); sőt beszédüket is idézi: »*Kend is a Vágból jött, földi?*« Egy másik megnyilatkozásukat függő beszédben közli: *Bizonyosan csak akad valamely foglalkozás a tájon, ha már a földi is kvártélyt ütött itt; a fene menjen tovább [...]. A jégtáblavendégek* szókép-továbbfejlesztésnek ugyanakkor az ábrázolt tárgyiasságnak a valós világhoz való kapcsolata is megmarad, amelyet a *folyam, a partok, a folyó medre* szavak, illetőleg szerkezet is jelez. (A továbbfejlesztett vagy szőtt nyelvi képekről Krúdy írói nyelvében ld. Kemény 1993: 113–23; uő. 2002: 92–3.)

A regényben a bevezető után nem sokkal a jégtáblák már a szereplők cselekedeteinek kapcsán jelennek meg: „Hát az kicsoda ott a Duna közepén, az úszó *jégtáblán*?” – „[...] már felfedezte azt a bizonyos női alakot, aki az úszó *jégtáblán* térdepelve pihent [...]” – „És amint a *jégtábla* tovább sodródott a Duna közepén, ugyanolyan távolságra a parttól, mint a másvilág: Podolini futamodni kezdett a part mentén és karjaival olyan jeleket adott, mintha a Dunát akarná megállítani” (10–1). Egy „középkorú úriember” és Podolini figyeli Vilmát, aki a „sírhalomok alakját” öltő jégtorlaszok közt alig-alig látszik. Podolini szerint Vilmosi Vilmát nem kell féltetni, „igazi cipcerlány”; „Tehát bizonyosan megmenekült a *földije*, Podolini úr?” – kérdezi a „középkorú úriember”.

A jégtáblák viselkedésének leírásából származó utalás – »Kend is a Vágból jött, *földi?*« – a két *földi* 'egy helységből vagy vidékről való ember' megnevezés fűzi egybe (egyelőre) Podolini Lajost és Vilmát. Ez a középkorú úriember érdeklődése révén ki is derül: „Jegyesek, rokonok vagy jóismerősök, akik nem hagyják el egymást az idegen városban? – Egyik sem. Csak podoliniak vagyunk mind a ketten, – felelt a szokott vidor mosolyával Vilma kisasszony” (35), vagyis földik, akiknek élete hasonlatos a jégtáblákéhoz. Ezek után elmondható tehát, hogy a jégtáblákra vonatkozó leírás (az FJ–2 előtti részben) elemei: sodródásuk, majd bekvártélyozásuk a korábban jött „földik” mintájára volta-képpen szimbolikus célzás, utalás a két (fő)szereplő sorsára, akik a regény végén a Bécs városához címzett fogadó új tulajdonosai és házastársak lesznek, vagyis kikötöttek – amint az FJ–3 előtt olvasható a jégtáblákról – „talán azon a címen, hogy már elég volt a helybeli mulatozásból, adjon helyet másnak is.” Nem mellesleg a „helybeli mulatozás” mikéntje végigvonul a regényen, a fogadóban a „gábelfrűstök” egész napon át folyik, végül a fogadóssal együtt a vendégek táncolnak is (vö. FJ–28).

2.2. Az utalásrendszer indítása után még további dolgok vannak az ábrázolt tárgyiasságok sorában, amelyek a *Ferenc József* név ismétlése révén nyelvi jelzést kapnak. Ugyanis a legkülönbözőbb ábrázolatok jelennek meg vele

kapcsolatban. Ezek nem szó- vagy kifejezéskontingenciák, hanem a szereplők életének mozzanatait, amelyeket szerintük a császárral kapcsolatosan lehet (vagy kell) értelmezni. A már tárgyalt bevezetőn kívül még az alábbi szöveghe-lyeken vannak a *Ferenc József* – egyszer *Franz Jozsef* – névvel együtt előfor-dulások.

FJ-5

– *Ferenc József* intézkedett a Márton-napról – felelt a középkorú úriem-ber. – A pozsonyi zsidók legszebb libájukat vitték őfelségének ajándékba (35).

FJ-6

[...] Shakespeare Falstaffja, ha történetesen Pesten születik és öregségére királyi tanácsosnak és »adóbizottsági« elnöknek nevezik ki a fővárosban, a hatodik kerületben, *Ferenc József* idejében (62).

FJ-7

Aztán bágyadtan visszahanyatlott elnöki székébe és így szólt: – *Ferenc József* idejében ez [ti. az illedelmes köszönés] így volt, azóta felborult minden rend a világon (73).

FJ-8

De én nem vagyok nihilista, se anarchista, se bolsevista, engem nem ker-getnek forradalomba a pékek, még ha sikerült is nekik megölni az öreg *Ferenc Józsefet*. (76) – NB. Az elnök e kijelentésének később van magyarázata, Stranzki úr, »a konok törzsvendég« mondja: »[...] de azt igazában nem gondol-tam, hogy a pékek is sztrájkolnak a fővárosban{«} (284)]

FJ-9 Hol van az a világ, amikor *Ferenc Józsefnek külön dagasztottak, sütöttek kenyeret Pesten a pékek* (77–8).

FJ-10

Bolond mindenki, aki túlélte *Ferenc Józsefet* (78).

FJ-11

[...] a harmadik napon megkapta a gazdaminiszter *Ferenc Józseftől* a szol-gálati bizonyítványát, kegyelemmel elbocsátotta... (117).

FJ-12

[...] ha vittem valamire az életben, azt *Ferenc József* királyunk jószágos, atyai szeretetén kívül annak köszönhetem, hogy léhaságokon, bajuszokon, bajuszpedrőkön, hajkenőcsökön nem járatтам az eszemet (120).

FJ-13

A forgalomban lévő aranypénzeket, a tíz- és húszkoronásokat volt szokás ezekben a perselyekben elszanszírozni, mielőtt a történetesen jelenlévő hölgyek érdeklődhetek volna, hogy *Ferenc József* hány esztendősen korábban öröközte meg magát aranypénzein (131).

FJ-14 & FJ-15

Ferenc József urunk arcképét csak szemügyre kellett venni az aranyakon, hogy a könnyelműeknek, léhákknak, ostobáknak mondott hölgyek is ráeszméljenek arra, hogy a *Ferenc József*hez hasonló férfiaknak az arcképét meg kell őrizni, akár a vállfűzőben, akár a harisnyában (131).

FJ-16

[...] kezdenek Pesten az úgynevezett gavallérok ugyancsak acélstrimpfliket hordani a frakkjuk alatt, hogy *Ferenc Józsefnek* minden aranytallérját, amelyet a jó király szétszított Pesten: elhelyezhessék nyomban a perselyben [...] (131).

FJ-17

Most már alig kapok meghívást lakodalomba, pedig régebben mindig násznagy voltam, hol a Szent Terézia templomban, hol meg a Rombach-utcai zsinagógában: *Ferenc Józsefre* való tekintettel is (148).

FJ-18

Mindig felköszöntőt mondtunk *Ferenc Józsefre*, mielőtt a lakodalmom igazándiból elkezdődött volna... (148).

FJ-19

Akkor jöttek divatba a kis terjedelmű, olcsójánospalackok is. Nem is lehetett másképpen *Ferenc József* idejében, aki kálvinistákat meg luteránusokat nevezett ki Magyarországon miniszternek (161).

FJ-20

– Én Polkásiné Nagy Edit néven írok, – mondta a legtermészetesebb hangon a »Szerkesztő« [...] Mert nem akarok *Ferenc Józseffel* pereskedni (161).

FJ-21

Nálam nagyobb tisztelője nem volt *Ferenc Józsefnek*, akire úgy gondolok most is, mint halott apámra (162).

FJ-22

Az apámnak is császárszakálla volt, pedig csak foltozó szabó volt Kispesten. De *Ferenc József* helyében mégse engedtem volna, hogy egy kispes-ti szabó császárszakállt viseljen. Itt kezdődött a baj Magyarországon (162).

FJ-23

»Egy igazi vendéglősnét nem volna szabad látni konyháján kívül, mert az ember elveszti illúzióit. Pap és katona civilben... Éppen azért nem szeretett *Ferenc József* se mutatkozni civilben« (193).

FJ-24

»Sztintén zenész?« kérdés alatt meglehetősen gorombaságot is gondoltak magukban azok a pestiek, akik *Ferenc József* alattvalói voltak (200).

FJ-25

[(!Köszönt a cégtábláknak, a palotáknak, a liget felől áramló jó levegőnek, mint ahogy *Ferenc József* is mindig köszönt, amikor kocsija az Andrássy útra fordult.) (200)

FJ-26

[...] mert minden »bécsi gyerek tudja«, hogy ő felségének, a császárnak, *Franz Jozsefnek* [Sic!] is ugyanakkor csapolnak egy félhektós hordócskával abban a kis vendéglőben, amelyet a császár »tart fenn« a maga személyes használatára (219).

FJ-27

Köszönöm Vájsz úr, hogy az én kedvemért csapolt, mert valóban elmúlt az az idő, amikor *Ferenc Józsefnek* csapoltak (221).

FJ-28

Vilma úgy táncolt, mint ahogy *Ferenc József* idejében a legjobb balett-mesterek tanították a táncot, ha az Operaház műsorán a Bécsi keringő volt az előadásra kitűzve (259).

Megemlítenő: a három, tartalmában részben ismétlődő szövegmondat mindegyike előkészítő kitérésnek (digresszió) fogható föl. E szövegmondatokat kihagyva a regényt indító rész – a téli, kora esti Duna-part leírása – szövegsemantikai szempontból kifogástalan, az izotopikus folytonosság(ok) megmarad(nak.) Az előkészítés a teljes szövegmű ismeretében válik nyilvánvalóvá, így a jelenség alátámasztja azt, hogy az FJ-1, F-2 és F-3 jelzetes szövegmondatok szimbolikus megkülönböztető jegyeknek (devizáknak) és egy-

szersmind allúzióknak bizonyulnak (vö. Fónagy 1972b). Az utalások tematikai rendszere a bevezető részben a természeti viszonyokra, majd a regény szereplőinek (vagy az általuk idézett személyeknek) saját, egyéni meglátásaira vonatkoznak, amint a táblázatok mutatják. A természet, majd az emberi-társadalmi ábrázolt tárgyiasságok a *Ferenc József*hez mint az együtt előfordulások huszonnyolc alapeleméhez harmincnégy helyzet kapcsolódik (kétszer a kapcsolódás két tárgykörhöz volt sorolható (FJ-7 és FJ-12).

A természet
FJ-1 (<i>varjak</i>) FJ-2, F-3 (<i>varjak, jégtáblák, kaszárnya</i>)
FJ-4 („nincs rend a Dunán”)
összesen 4

A társadalom				
közéleti köre		egyéni köre		
általános	szokásrend	egyres helyzetek		általános
	FJ-5			
FJ-6		köszönés	FJ-7	FJ-25
FJ-7				
FJ-8		étkezés	FJ-26*, FJ-27	FJ-23
FJ-9		öltözködés	2x FJ-12, FJ-22**	
FJ-10				
FJ-11				
FJ-12		viselkedés, szokásrend	FJ-14 & -15, FJ-16, FJ-17, FJ-18	
	FJ-13			
FJ-19				FJ-20
		érzelme	FJ-21, FJ-24***	
		tánc	FJ-28	

A kontingenciák összes <i>Ferenc József</i> -eleme				
4				
8	2		13	3
30				

* *Franz Jozsef*

** Az ebben a szövegdarabban előforduló *császárszakáll* (mint öltözködési mód) másutt is megvan, pl. „[...] dördült most olyan hangon Pista úr rengeteg mellénye, hogy még a régimódisan szabott gallérja (amely egykor bizonyára az úgynevezett »császárszakállhoz« készült, hogy a szakáll két szárnya közé elhelyezkedett tokát szabadon hagyja) [...]” (121); továbbá: „A szép, *császárszakállas* Deutsch Sándor paradicsommártás nélkül ül a helyén [...]” (187). Hasonlóképpen előfordul a regényben a *Ferenc József-kabát* (vö. ÉrtSz. *ferencjóska* 'szalonkabát'): „[Tiller, a katonaszabó] kellő ünnepélyeken *Ferenc Józsefkabátjára* felrakott rendjeleit is megmutassa a publikumnak [...]” (200). Az effélék, továbbá a *császár* főnév, amely még ha Ferenc Józsefre is vonatkoznak – pl. „[...] még maga a *császár* ő felségének anyja is megrakja a kislutriban a számokat [...]” (220); „Herr von Wekerle inkább arra ügyeljen, hogy jobb szivarokat küldjenek a magyar dohánygyárakból a *császár* ő felségének [...]” (220) – nincsenek az utalási rend földolgozási elemei közt.

*** A *szintén zenész* kifejezés nagy valószínűséggel Szőke Szakáll (akinek ezenkívül számos művészneve volt; eredetileg Grünwald Jakab) Vonósnegyes c. darabjából származik, az Apolló Kabaréban Salamon Béla színpadi alakítása tette híressé.

A kontingenciátartalmak, amelyek a társadalommal kapcsolatosak, közéleti körre és egyéni körre bonthatók, az arányuk 10 : 16 az utóbbi javára, ezen belül pedig egyes egyéni, személyes vonatkozású helyzetek jelennek meg 13 esetben, csupán 3 a kevésbé egy személyhez kapcsolódó. Ez a megoszlás a regény lehetséges világában lévő szereplők társadalmi helyzetének folyamánya. A Bécs városához címzett terézvárosi fogadóban a villásreggeli estig (!) tart, ezalatt nem csupán a Falstaff Pista úr (aki az „adókiivető bizottság elnöki tisztét töltötte be”) elnökletével szokásos asztaltársaság ismerzik meg, hanem újabb és újabb személyek jönnek a fogadóba. Az ő társadalmi helyzetük a legkülönbözőbb: Podolini Lajos egykori alszolgabíró, Kacs Kovics álmatlanságban szenvedő középkorú úriember, Vilmosi Vilma (tánc)tanítónő, Vájsz úr fogadós; Kriptai úr egy kéményseprőmesternek volt a fia, „régimódisan szabott (mint mondogatta): »boldogult úrfikorából« való kabátjaiban egyetlen fillér sem akadt hónapokon keresztül” (81), Falstaff

Pista „az adókiivető bizottság elnöki tisztét töltötte be” (64), Plac alföldi zsidó, aki a Wenckheim grófok tönkre ment árendása, Lovag Tokio pesti úr, „»boldogult úrfikorában« ő volt a legjobb valcertáncos a városban (242), Kesthelyi [Sic!] úr, a „Festetich herceg nyugalmazott fővadászának fia” (81–2), Dallosi „hirhedt éjjeli pincér” (247) és többek között „gróf Páduai Antal”: „A herceg lépett be a kocsmába” (223). A regényalakok zöme a magyarországi dzsentrí lényegében utolsó nemzedékéhez tartozó alak, akiknek részben saját, részben szüleik révén van múltismeretük a Monarchiáról, I. Ferenc József uralkodási korszakáról, magyar életviszonyok egy részéről, arról, amelyet (esetenként) maguk is alakítottak (vö. Fülöp 1986). Most azt tapasztalják, hogy „minden rend felborult” (FJ–7), már apáik életében „kezdődött a baj Magyarországon” (FJ–22), és ezt a Márton-napról való rendelkezésről (FJ–5), a hivatali kinevezésekről vagy éppen felmentésekről (FJ–6, FJ–11), a köszöneről (FJ–7) vagy az esküvőkre való násznagyi meghívások elmaradásáról veszik észre. Amint ezekhez a tartalmakhoz, ugyanúgy a kisebb-nagyobb személyes dolgaikhoz is *Ferenc József* az együttállási pont, akár bajuszokról, bajuszpedrőkről, hajkenőcsökről (FJ–12), a félhektós hordócska megcsapolásáról (FJ–27), az aranypénzek becséről (FJ–14, F–15, F–16), irodalmi tevékenységről (FJ–20), császárszakállról (FJ–22), táncról (FJ–28) van szó. Az érzelmek ugyancsak a kontingenciák alappontjához kapcsolódnak: „[**Ferenc Józsefre*] úgy gondolok, mint halott apámra” (FJ–21), „*Ferenc József* királyunk jószágos, atyai szeretetén kívül” (FJ–12).

A Krúdy-művek motívumrendszerének kutatásához adalék lehet, hogy az FJ–7 szöveghelynek Ferenc Józsefről szóló része a Mit látott Vak Béla szerelemében és bánatban című művében is megtalálható: „[...] mindig köszönt a »London« fogadónak, a Fürdő utca sarkának, a komor unalommal üldögélő Deák-szobornak, valamint az utcákon feketéllő polgárok csoportjának, akiknek keménykalapjai közül sűrűbben rebbent fel a pesti nők fehér zsebkendője, mióta valláskülönbség nélkül osztogatták az Erzsébet-rendjelet” (Krúdy 1961: 248).

2.3. A bevezető rész négy *De*-vel kezdődő szövegmondata értékelés és viszonyítás a varjakról és a jégtáblákról mondottakhoz a már fentebb taglaltak szerint, továbbá az FJ–4 szöveghelyen témaváltást jelez, a történetek ettől kezdve valamelyest Vilmához kapcsolódnak egészen a záró részig, ahol is „Kacskovics úr egymásba tette a szerelmesek kezét” (310). Addig azonban Kacskovics is úgy tudja, hogy „[n]incs rend a Dunán. *De* talán néznénk Vilmosi Vilma önagsága után, aki azt ígérte, hogy alkonyattal, amikor már senki sem akadályozhatja: átmegy a Margitszigetről Ujpestre a zajló Dunán.” A *de* szó itteni használati viszonya megfelel a Nszt. leírásának: „II. 6. (partikulaszerűen) '◁Diskurszusjelölőként v. szervezőként.>' 6c. (önálló mondat bevezetésére) '◁témaváltás v. v[ala]mely témára való visszatérés jelölésére>'”

A *De Ferenc József volt a király* fajtájú szövegmondatrészlet (egyébként tagmondat) felépítése nem fordul elő a kontingenciaviszonyokban, hanem a 2.1. részben említett akkordikus szövegindítás – a zenei párhuzamnál maradván – akkordfelbontásokkal folytatódik, ez a digresszió zenei funkciójával összhangban is van. Csupán a *Ferenc József volt* van meg a téma-réma tagolás szerinti új információt tartalmazó elem gyanánt az éppen aktuális szövegmondatban, mintegy zenei értelemben vett alaphang (Grundton), mindössze két szöveghelyen jelenik meg a *király* főnév, de mindkettő más híryanagyviszonyban (FJ–12: „azt Ferenc József *királyunk* jószágos, atyai szeretetén kívül”; FJ–16: „Ferenc Józsefnek minden aranytallérját, amelyet a jó *király* szétozott elhelyezhessék nyomban a perselyben”). Egy olyan szöveghely van a huszonnyolc *Ferenc József*re hangolt között, amelyik a bevezető rész szerkezetmegoldásával azonos: FJ–22: „Az apámnak is császárszakálla volt, pedig csak foltozó szabó volt Kispesten. *De Ferenc József* helyében mégse engedtem volna, hogy egy kispesti szabó császárszakállt viseljen.” A *császárszakáll* egyébként Ferenc József révén vált divatossá (ld. Nszt.), a regényben az előbbin kívül többször előfordul a személyek ábrázoltságában: „A szép, császárszakállas Deutsch Sándor paradicsommártás nélkül ült a helyén” (187), „[Pista úr] régimódisan szabott gallérja (amely egykor bizonyára az úgynevezett »császárszakállhoz« készült, hogy a szakáll két szárnya közé helyezkedett tokát szabadon hagyja [...])” (121). E szakállviselet ismerete alapján értelmezhető az önkéntes Stranzki úr kori emléke: „[...] napiparancsban olvasták fel, hogy a szakáll középen kiborotváltassék [...]” (284).

A *de* használatának a bevezetőben az ismétlésekkel kezelt módja lényegében nem tér vissza, ehelyett a tematikus visszatérést a *Ferenc József* név teszi. Krúdy stíluseljárásaiban a *de*-vel kapcsolatos ismétlésmódhoz hasonló idéz és elemez Kemény Gábor (1991: 73–4), aki a Mit látott Vak Béla szerelemében és a bánatban című Krúdy-kisregény hat oldalán huszonnyolc *Látta* (~*látott*) igealak (zömében anaforikus ismétlődés) szerepéről szól, ezek között az első: „*Látta* Ferenc Józsefet”.

Más, a visszatérést jelző kifejezésre is épít az időkezelésben az író. A szövegmű címe, amely a villásreggeliző társaságban Vilmácska és Podolini, továbbá a szintén fiatal herceg kivételével csaknem mindenkinek ott van gondolataiban, de némelykor szavaiban is a *boldogult úrfikoromban* kifejezés. Először a már említett Kriptai úrtól (függő beszédben) a „»boldogult úrfikorából«” való kabátjai kapcsán. Szintén személyes és kis érékkörű ez a szöveghelytartalom is, sokban hasonlóan a regény többi ételre-italra vonatkozó emlékeivel, leírásaival: „Így szólt Pista úr: – Ha »boldogult úrfikoromra« gondolok (mintha ez a kifejezés e társaságban a magyar históriának a legszébb lapjait jelentené, amely lapokra aranybetűkkel van felírva mindazoknak a neve, akik ebben a korban szerencsések voltak élni), ha »boldogult

úrfikoromra» gondolok, – ismertette az elnök némi merengő hangrezgéssel – emlékeimben azt kell látnom, hogy a legszebb volt az élet, amikor karcsú, hétdecis butéliákból, körülbelül egy decit tartalmazó sima, egyszerű poharakból iddogáltuk borainkat” (111). – Még személyesebb az elnök, az arcpattanások kinyomogatásáról szóló vitában: „A pattanások, amelyek boldogult ifjúkoromban jelölik halántékomat [...]” (127). Plac tőzsdeügynök a sörccsapolással és ruhájával kapcsolatosan emlékezik: „»*Boldogult úrfikoromban*« megbüntették Bécsben azt a »restoratőrt«, aki nem csapolt, amikor a Szent Istvántoronyban delet harangoztak [...]” (218), továbbá: „Én *boldogult úrfikoromban* mindennap friss fehér mellényt vettem ki a szekrényből...” (251). Ezen a szöveghelyen hiányoznak a » « fajta idézőjelek, amelyek jobbára a szereplők beszédéből való részleteket jelölik. Fried István (2006: 259) Plac imént idézett ábrándozásában „önmagára vonatkozó jelölést idéz a regénycím megismétlésével, s talán ez lehet az oka, annak, hogy lekopik az idézőjel, a visszautalás így markánsabb, amely keretei közé zárja a téridőt anélkül, hogy véglegesitené.” Egy esetben az elnök Pista úr mondja: „A pattanások, amelyeket *boldogult ifjúkoromban* jelölik halántékomat: többnyire azoktól a jószándékú koccintásoktól származtak [amelyekkel boldog, hosszú életet kívántam]” (127). Itt nincsenek idézőjelek; az úrfi és az *ifjú* rokon értelmű szavakkal összekötve egyaránt a 'boldog úrfikoromban' jelentés appericiálható. Pista úr saját koráról még korábban is szól: „Már hetvenegy esztendő vagyok, félek, hogy kevés idő van hátra, amit az alvásnak szentelhetnék” (63). A *boldogult ifjúkoromban* kifejezés idézőjeles és idézőjel nélküli használatának nem mutatkozik különösebb stiláris vagy egyéb hatása, következménye. Egy helyütt más szerkezet is föltűnik, amelyik életrajzi szerepű, Plac mondja: „*Falusi úrfikoromból* azt az országúti csárdát sajnálom, ahol a tavalyi márciusi sört az idei márciusban bontja ki ládájából a csárdás” (246), ennél nincs dőlt betűs szedés, sem idézőjel. Az idézőjelek használata kapcsán észreveendő, hogy a regényben nyolcvan-egynéhány helyen írja le Krúdy a „*Bécs városához* címzett ~ címezett sörház ~ vendéglő ~ helyiség ~ fogadó ~ vendégfogadó” szerkezetet, legtöbbször a jelen idézet szerint. Néhányszor azonban nincs dőlt betűs szedés, ellenben a már fentebb említett idézőjel van: „»A Bécs városához« címzett vendéglőben becsületes porciókat adtak [...]” (59). Vannak helyek, ahol sem dőlt betűs, sem nem idézőjeles az intézmény neve: „[...] mondta most valaki a Bécs városához címzett vendéglőben” (126). Ezeknek a különbségeknek aligha van jelentőségük. A herceggel összefüggő események kapcsán azonban – éreztetve a váratlan vendég idegenségét – ilyen megoldásokat alkalmaz az író: „[...] valóban az a híres *Gasthaus*, amely »Bécs városához« van címezve?” (203); „[...] a »Bécs városához« címezett »*Gasthausban*« a vendégek még mai napig se tudják, hogyan is szólították volna az idegen urat [...]” (213).

3. A regény befejezésében (Végszó, 306–10) kiderül, hogy Vájsz úr és felesége felhagyott a fogadó vezetésével, amelyet Vilma tanítónő és Podolini egykori alszolgabíró vesz át, akiket Kacs Kovics úr – mint már említett – összeboronál. Ez a finálé a jégtáblák, -torlaszok kikötésének felel meg, vagyis szimbolikus utalás, hiszen azok is a „földik” nyomán ütnek tanyát. Az emlék- és álmvilág, amelyet Krúdy utolsó éveiben meg-megjelenített (vö. Szabó 1970: 236–9), és amelyet a *Ferenc József* név szimbolikája földézett a hozzá kötődő ábrázolt tárgyiasságok sokaságával, valamint a „»Bécs városához«” fogadó nevében a *Bécs cantus firmus* módján való állandó utalásával tanúsítja, hogy „[b]olond mindenki, aki túlélte *Ferenc Józsefet*” (FJ–10). A bevezető epiforikus elemei végül is erre, illetőleg arra utalnak, hogy a rend, amelyet az ezredekre és kaszárnnyákba sorakozó varjak, jégtorlaszok történései jósoltak meg, megváltozott. A *Ferenc József*kontingenciák ezt rendre mutatják, amint a regény egésze is.

Szakirodalom

- Ady Endre 1913. Krúdy Gyula könyve – A vörös postakocsi. *Nyugat* II. 17: 393.
- Bernáth Árpád 1971. A motívum-struktúra és az embléma-struktúra kérdéséről. In: Hankiss Elemér (szerk.): *Formateremtő elvek a költői műalkotásban*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 439–68.
- Bernáth Árpád 1980. Egy ismétlés-típus irodalomelméleti státusáról. In: Horváth Iván – Veres András (szerk.): *Ismétlődés a művészetben*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 306–33.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. Főszerk. Bárczi Géza – Országh László. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1959–1962.
- Fónagy Iván 1972a. [A] célzás. In: Király István et al. szerk. *Világirodalmi lexikon* I–XIX. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970–1996.
- Fónagy Iván 1972b. [A] deviza. In: Király István (et al. szerk.): *Világirodalmi lexikon* I–XIX. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1970–1996.
- Fónagy Iván é. n. *A költői nyelvről*. Korvina, h. n. [Budapest, 1999.]
- Fried István 2006. Szomjas Gusztáv hagyatéka mint elliptikus téridő. In: *Szomjas Gusztáv hagyatéka – Elbeszélés, elbeszélő, téridő Krúdy Gyula műveiben*. Palatinus. 248–80.
- Fülöp László 1986. Az idő funkciói (Boldogult úrfi koromban). In: *Közelítések Krúdyhoz*. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 356–83.
- Ingarden, Roman 1977. *Az irodalmi műalkotás*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Kárpáti Aurél 1930. Boldogult urfikoromban – Krúdy Gyula könyve. *Athenaeum*. = *Nyugat* I. 11: 884–5.
- Kemény Gábor 1991. *Szindbád nyomában – Krúdy Gyula a kortársak között*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.

- Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet*. Balassi Könyvkiadó. Budapest.
- Kemény Gábor 2016. Krúdy Gyula impresszionizmusának kérdéséhez. In: *Krúdy körül – Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 118–35.
- Kemény Gábor 2002. *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Krúdy Gyula 1961. Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban. In: *Mákvirágok kertje*. Magvető Kiadó. Budapest.
- Krúdy Gyula 1930. *Boldogult úrfi koromban...* Athenaeum. Budapest. (Athenaeum Könyvtár, I. évf., 7. szám, 1930. április.)
- Nszt. = *A magyar nyelv nagyszótára* 1–. Főszerk. Ittész Nóra. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 2006–.
- Schöpflin Aladár 1933. Krúdy Gyula. *Nyugat* I. 10–11: 629–31. (Válogatott tanulmányok). Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1967. 420–3.
- Szabó Ede 1970. *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán 2003. A stilisztikai invarianciáról. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 213–5.

Részlet a szerző *Ábrázoltságjelek és stílusképek Krúdy Gyula szövegvilágából* című könyvéből (Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2023).